

Ryszard Hajduk, *Parafia ewangelizująca*, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie 2023, ss. 156 [ISBN 978-83-64129-70-4]

W roku 2023, w wydawnictwie Wydziału Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie ukazała się książka Ryszarda Hajduka CSsR pt. *Parafia ewangelizująca*. Autor odpowiada w niej na potrzebę odnowy parafii ze szczególnym uwzględnieniem jej miejsca i roli w dziele ewangelizacji. Publikacja ta mieści się w nurcie badawczym, ukierunkowanym na wypracowanie koncepcji duszpasterstwa, adekwatnych do wyzwań współczesności. Wzywa do tego teologów Magisterium pastoralne Kościoła, a zwłaszcza nauczanie papieża Franciszka.

Pierwsza część ukazuje parafię tradycyjną, działającą w klimacie Kościoła ludowego. W kolejnych rozdziałach jest mowa o sytuacji współczesnego człowieka i jego stosunku do wiary, a także o pierwszych gminach chrześcijańskich i współczesnej nauce o Kościele jako komunii misyjnej. W piątym rozdziale jest mowa o parafii ewangelizującej na podstawie nauczania Kościoła i doświadczenia parafii latynoamerykańskich. Ostatni rozdział – najbardziej praktyczny – pokazuje sposób odnowy parafii w kierunku ewangelizującej „wspólnoty wspólnot”.

Zagadnienie zawarte w tytule tej publikacji nabiera obecnie szczególnego znaczenia zarówno naukowego, jak i pastoralnego w perspektywie poszukiwania dróg nowej ewangelizacji oraz wewnątrzkościelnej praktyki duszpasterskiej. Samo zagadnienie nie jest nowe, gdyż o roli parafii w perspektywie rozwoju Kościoła i przekazu wiary mówi się z troską od dawna. W dzisiejszych czasach jednak Kościół stoi przed wyjątkowo doniosłym wyzwaniem zintensyfikowania działalności ewangelizacyjnej, czego nie da się osiągnąć bez zdynamizowania życia i funkcjonowania parafii, związanych z nią osób i struktur w celu przekazywania światu Dobrej Nowiny o zabawieniu.

Tematyka poruszana w książce nawiązuje wyraźnie do dyskusji nad kształtem współczesnego duszpasterstwa, ożywionej przez Instrukcję Kongregacji ds. Duchowieństwa „Nawrócenie duszpasterskie wspólnoty parafialnej w służbie misji ewangelizacyjnej Kościoła” (Rzym 2020). Chodzi o kształt parafii w świecie, który krytycznie podchodzi do Kościoła, jego nauczania i struktur. Z uwagi na problemy pojawiające się wewnątrz Kościoła i w związku z jego

obecnością w rzeczywistości społecznej kwestią istotną jest dowartościowanie zaangażowania wiernych świeckich w realizację jego zbawczego posłannictwa. Na ten aspekt działalności Kościoła zwraca uwagę autor książki, poświęcając dużo miejsca roli *christifideles* w życiu Kościoła i parafii, która może właściwie funkcjonować wyłącznie w jedności działania duchownych i świeckich.

Książka Ryszarda Hajduka CSsR pomaga dokonać właściwej recepcji współczesnego nauczania Kościoła na temat jego obowiązku szerzenia Ewangelii w świecie. Autor publikacji pokazuje czytelnikowi, jak wskazania pastoralne, zawarte w dokumentach kościelnych zastosować w praktyce. Dla odpowiedzialnych za duszpasterstwo publikacja może stanowić inspirację do podjęcia dzieła odnowy duchowej i restrukturyzacji parafii, a tym samym do wprowadzenia w życie wskazań ostatnich papieży, wzywających wszystkich członków Kościoła do zaangażowania się w (nową) ewangelizację. Wchodząc w ten sposób na drogę nawrócenia pastoralnego, tak duszpasterze, jak i ich świeccy współpracownicy mogą kształtować swoją posługę zgodnie z zasadą *sentire cum Ecclesia*.

Publikacja poświęcona ewangelizacyjnej roli parafii ma charakter naukowy; uwzględnia ona analizy zawarte w innych pracach badawczych, o czym świadczy wykorzystana w książce literatura przedmiotu. Pod względem strukturalnym i merytorycznym praca odpowiada pastoralnoteologicznemu podejściu do badanych kwestii, jako że jest w niej ukazany tradycyjny obraz parafii, a także podane są kryteria jej funkcjonowania w perspektywie powołania Kościoła do szerzenia Ewangelii w świecie oraz konkretne wskazania praktyczne, dzięki którym struktury parafialne odzyskują swoją świeżość i dynamikę ewangelizacyjną.

Publikacja zawiera zbiór cennych analiz i obserwacji ujętych w sposób komunikatywny i uporządkowanych. Jej treść przybliży polskim czytelnikom wyniki badań prowadzonych w innych krajach i zapozna je z doświadczeniem pastoralnym Kościoła w Ameryce Łacińskiej, który w swojej działalności wykorzystuje dynamizm parafii i małych wspólnot kościelnych, czyli jej najmniejszych komórek strukturalnych. Tym samym książka wpisuje się w nurt współczesnych poszukiwań teologicznych, dotyczących realizacji ideału komunii w życiu Kościoła. Praca ta jako całość wzbogaca wiedzę w zakresie duszpasterstwa, zwłaszcza teologii parafii i ewangelizacji.

Książka została napisana po przeprowadzeniu przez autora solidnej kwerendy, co pozwala czytelnikowi spojrzeć na działalność parafii w aspekcie historycznym, eklezjologicznym i praktycznym. Zagadnienie parafii ewangelizującej jest przedstawione w sposób odpowiednio uargumentowany i dostosowany do potrzeb współczesnej dyskusji naukowej, prowadzonej w obszarze teologii. Jeśli samo opracowanie tematu nie jest czymś absolutnie nowatorskim – o czym

świadczy podnoszony przez autora książki fakt, że od wielu lat w różnych częściach świata podejmowane są próby przekształcenia parafii w żyjącą Ewangelię i promieniującą nią strukturę Kościoła – to przynajmniej bardzo aktualnym.

Publikacją Ryszarda Hajduka mogą być zainteresowane nie tylko osoby profesjonalnie zajmujące się teologią pastoralną i nauczaniem papieskim, ale także duszpasterze poszukujący wiedzy opartej na rzetelnych badaniach na temat uwarunkowań oraz sposobów pełnienia posługi pastoralnej w rzeczywistości, która domaga się interwencji duszpasterskiej, zgodnej z duchem Ewangelii. Może ona także pobudzić wiernych świeckich do aktywnego włączenia się w dzieło budowania królestwa Bożego w świecie w ramach funkcjonowania parafii i należących do niej wspólnot.

Ks. Sławomir Ropiak

[ORCID: 0000-0002-4123-9902]

Michał Wojciechowski, *Początki Kościoła*, Kraków: Petrus 2022, ss. 251 [ISBN 978-83-7720-703-1]

Początki chrześcijaństwa należy wiązać z początkami samego Cesarstwa Rzymskiego, bowiem Chrystus narodził się w czasach Oktawiana Augusta. Nowa religia mogła dotrzeć do bardzo odległych zakątków świata właśnie dzięki istnieniu Imperium Romanum i *Pax Romana*. W antyku uformowały się istniejące do dziś ramy organizacyjne Kościoła, z których podstawową jednostką stało się biskupstwo, mieszczące się w rzymskich *civitates*. Granice metropolii kościelnych odpowiadały granicom rzymskich prowincji, a arcybiskupi rezydowali w ich stolicach administracyjnych. Wiadomo, że już w IV i V wieku uznano także szczególną pozycję patriarchatów, czyli pięciu najważniejszych biskupstw w chrześcijaństwie, tj. Rzymu, Aleksandrii, Antiochii, Konstantynopola i Jerozolimy. Zanim jednak Kościół wykształcił swoje szersze struktury, rozwijał się w małych, lokalnych wspólnotach chrześcijańskich, począwszy od czasów Jezusa. Jezus wybrał dwunastu mężczyzn i uczynił ich Apostołami, aby głosili Jego nauki i szerzyli Ewangelię. Po Jego śmierci i zmartwychwstaniu Apostołowie kontynuowali dzieło Jezusa, zakładając pierwsze wspólnoty chrześcijańskie. W ciągu dwóch pierwszych wieków istnienia chrześcijaństwa, Kościół uformował się jako instytucja. Właśnie zagadnieniu początków Kościoła jest poświęcona interesująca monografia Michała Wojciechowskiego pt. *Początki Kościoła*. Recenzowana książka jest doskonałym wstępem do poznania historii Kościoła w okresie od I do II wieku.

Michał Wojciechowski jest znany jako pierwszy świecki polski teolog, który uzyskał tytuł profesora teologii. Pracował w Uniwersytecie Kardynała

Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, a od 1999 roku na Wydziale Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, gdzie uzyskał tytuł profesora. W latach 2016–2018 był członkiem rady Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki. Jest ekspertem Centrum im. Adama Smitha w zakresie etyki.

Przedmiotem jego zainteresowań badawczych jest głównie biblistyka, patrystyka, apokryfy i świat starożytny epoki Nowego Testamentu. Jest autorem ponad 40 różnego typu książek (włącznie z opracowaniami źródeł) i blisko 150 artykułów naukowych. Opublikował także wybór aforyzmów starożytnych i liczne artykuły popularne. Jest autorem wielu haseł o chrześcijaństwie w encyklopediach PWN, a także kilkudziesięciu artykułów o tematyce społecznej i politycznej.

W recenzowanej książce autor przekazuje swoją wiedzę na temat początków Kościoła i dzieli się osobistymi przemyśleniami na ten temat, popartymi przywołaniami z wybranych źródeł. Prezentowana publikacja jest podzielona na siedem rozdziałów, które tradycyjnie są poprzedzone wprowadzeniem. Książka nie posiada tradycyjnego zakończenia, w którym autor zawarłby wnioski końcowe. Dopełnieniem opracowania jest wybrana bibliografia oraz streszczenie w języku angielskim i krótka informacja o autorze.

We wprowadzeniu (s. 5–12) autor prezentuje główne założenia książki. Najpierw wyjaśnia jej zamysł, a następnie tłumaczy pojęcie słowa Kościół w odniesieniu do jego pochodzenia i znaczenia. Michał Wojciechowski zauważa, że „piśmiennictwo naukowe na temat początków Kościoła i wczesnej eklezjologii jest oczywiście niezmiernie bogate [...], przeważnie dzieli się na okres nowotestamentowy i wczesny patrystyczny. Choć są i takie, które dla lepszego scharakteryzowania Nowego Testamentu uwzględniają jego ciąg dalszy tj. wczesny Kościół” (s. 7). Autor sam stwierdza, że jego książka, podobnie jak powstanie Kościoła, dzieli się na etapy, którym odpowiadają kolejne rozdziały publikacji. Narrację rozpoczyna od zamiaru i inicjatywy Jezusa otoczonego wspólnotą uczniów, dzięki którym stworzył podwaliny Kościoła. Po śmierci Jezusa, kolejny etap to narodziny Kościoła w Jerozolimie, następnie rozprzestrzenianie się społeczności chrześcijańskich w środowisku żydowskim, a wkrótce wyjście poza Izrael oraz w konsekwencji misja wśród żydów i pogan. Autor kończy swoje rozważania na opisie ugruntowanej sytuacji wspólnot w świecie rzymsko-greckiej kultury, narodzinach Nowego Testamentu i jego wizji Kościoła, a następnie opisuje oddzielenie chrześcijaństwa od synagogi i stworzenie solidnych form funkcjonowania dla nowej wspólnoty. Wszystkie przytoczone etapy, oprócz opisu ich dziejów i funkcjonowania, są poparte adekwatnym piśmiennictwem.

W pierwszym rozdziale (s. 13–60) prof. Wojciechowski przypomina, że Jezus zapowiadał królestwo Boże, a powstał Kościół. Według autora pojęcia te

nie przeczą sobie, ponieważ należą do różnych płaszczyzn. Królowanie Boga przyjęli uczniowie Jezusa, dając podwaliny wspólnocie chrześcijańskiej (s. 15). Autor kolejno omawia pojęcie królestwa Bożego, zebranie uczniów i słuchaczy, sposób powoływania uczniów, wybór Dwunastu i innych wyróżnionych uczniów, Piotra i zapowiedź Kościoła, misję uczniów, początki sakramentów, Chrystusa i Ducha we wspólnocie oraz nakaz misyjny.

Drugi rozdział (s. 61–86) autor rozpoczyna się od opisu Dwunastu, w tym Piotra, oraz braci Jezusa, Maryi oraz krewnych Jezusa, którzy, jak podkreśla, odegrali pewną rolę w Kościele pierwotnym. Następnie wskazuje na wydarzenie Zesłania Ducha Świętego, początki głoszenia kerygmatu i sposób życia pierwszej wspólnoty chrześcijańskiej. Autor konsekwentnie odpowiada na pytanie jak wyglądało przystąpienie do Kościoła jako wspólnoty uczniów.

W kolejnym rozdziale (s. 87–109) Profesor przedstawia rozkwit chrześcijaństwa w Jerozolimie oraz stosunek opinii publicznej i hierarchii żydowskiej do rosnącej w siłę nowej wspólnoty. Należy pamiętać, że choć władzę zwierzchnią nad Jerozolimą sprawowali Rzymianie, o sprawach religijnych decydowały władze żydowskie na czele z arcykapłanem. Autor w tym rozdziale poświęcił uwagę chrześcijanom greckojęzycznym, ale również wiernym innego pochodzenia etnicznego. Następnie omawia rozproszenie i funkcjonowanie wyznawców Chrystusa w Judei i Samarii. Rozdział kończą rozważania na temat głoszenia nowej wiary w Antiochii, nie wykluczając z tego procesu żydów, ludzi języka i kultury greckiej, a nawet pogan.

W czwartym rozdziale (s. 110–130) czytelnik otrzymuje przede wszystkim kompendium wiedzy na temat pierwszych prześladowań. Autor opisuje sposób w jaki Szawel z prześladowcy stał się Pawłem – chrześcijaninem i niestrudzonym misjonarzem. Omówiono też trzy wyprawy misyjne, sobór jerozolimski oraz szczegóły pobytu Pawła w Jerozolimie, a później w Rzymie.

W piątym rozdziale (s. 131–163) są wyliczone okoliczności zaniku dotychczasowego judaizmu i wyłonienia się z niego dwóch religii, czyli chrześcijaństwa, gdzie głównym autorytetem był Chrystus i rabinizmu z „uczonymi w Piśmie” (s. 132). Autor stara się również znaleźć odpowiedź na pytanie na ile nowa religia poczuwa się do ciągłości z Izraelem oraz czy i w jakim stopniu była jego kontynuacją. Po odniesieniu się do dziedzictwa Izraela, autor zajmuje się przedstawieniem zagadnień wiary w Chrystusa i Ewangelię, listami Pawłowymi, oraz resztą ksiąg kanonu biblijnego.

W szóstym rozdziale (s. 164–187) prof. Wojciechowski prezentuje inne pisma wczesnochrześcijańskie, kolejno omawiając dzieje Kościoła po czasach apostoelskich, działania Ojców apostoelskich oraz pierwszych apologetów. Listę zamyka św. Ireneusz, któremu autor poświęca nieco więcej uwagi niż innym.

Z kolei w ostatnim siódmym rozdziale (s. 188–234) autor książki opisuje sytuację Kościoła w czasach poapostolskich. Czytelnik kolejno poznaje struktury wspólnot lokalnych, znaczenie Rzymu dla rozproszonych chrześcijan, wartość wiary i modlitwy dla tożsamości Kościoła, którego natura i jedność zależy od wspólnej wiary i sakramentów. Michał Wojciechowski wspomina również o zróżnicowaniu wewnętrznym i licznych polemikach stronnictw w łonie chrześcijaństwa. Zauważa, że od II wieku większość chrześcijan, to ludzie pochodzenia pogańskiego, zakorzenieni w kulturze grecko-rzymskiej, co ostatecznie doprowadziło do asymilacji w chrześcijaństwie elementów kultury greckiej. Autor kończy siódmy rozdział rozważaniami na temat pierwszych przeciwników chrześcijaństwa, którzy okazywali wrogość nowej religii, represjonując wyznawców Chrystusa. Książka jest zakończona refleksją o naturze Kościoła.

W swojej książce pt. *Początki Kościoła*, Michał Wojciechowski prowadzi rozważania na temat Kościoła, w dobrze sobie znanym zakresie. Konsekwentnie prowadzona myśl przewodnia pozwala czytelnikowi przejść bez przeszkód kolejne aspekty przedstawionej w opracowaniu problematyki. Z treści książki wynika również fakt, że jej autor doskonale jest zorientowany w polskiej i obcojęzycznej literaturze przedmiotu, co nadaje dziełu erudycyjny charakter. Podziw budzi również solidne, choć jak sam autor zaznacza, wybiórcze uzasadnienie w źródłach. Przywołane w recenzowanej publikacji materiały źródłowe i literackie przedstawione są w zebranej bibliografii (s. 235–245). Dzięki temu czytelnik w trakcie lektury ma dostęp nie tylko do osobistych rozważań autora, ale również do źródeł traktujących zagadnienia szczegółowe.

Dokonując krótkiego podsumowania, należy podkreślić, że książka Michała Wojciechowskiego jest ciekawa i potrzebna z punktu widzenia naukowego. Dodatkowym jej atutem jest troska autora o czytelnika, który nie jest naukowcem i biegłym znawcą źródeł antycznych, w tym wczesnochrześcijańskich. Autor stara się zainteresować tematyką kościelną czytelnika nieobebranego z zagadnieniami teologicznymi i pomóc mu zrozumieć fenomen początków Kościoła. Popularyzowanie historii chrześcijaństwa podjęte przez autora zasługuje na uznanie. Po książkę powinni sięgnąć przede wszystkim ci wszyscy, którzy stawiają pierwsze kroki w badaniach nad historią początków Kościoła. Bez wątpienia, lektura dostarczy satysfakcji również profesjonalnym teologom.

Maria Piechocka-Kłos
[ORCID: 0000-0002-5909-5521]

***Święty Marcin z Tours w wierze, pobożności, teologii i sztuce – dawniej i dziś. Perspektywa uniwersalna i regionalna*, red. Ewelina M. Mączka, Sylwia Mikołajczak, Maria Piechocka-Kłos, ks. Piotr Towarek, Olsztyn 2022, ss. 218 [ISBN 978-83-64129-69-8]**

Św. Marcin z Tours jest postacią, która w ostatnich latach przeżywa renesans zainteresowania. Na jego temat powstało wiele prac o charakterze historycznym, literackim czy hagiologicznym, ponieważ jest on obecny w dziejach Kościoła od starożytności. Historia życia Świętego stanowi ciekawe świadectwo, które jest aktualnym przesłaniem dla współczesnego wierzącego człowieka. „Święty Marcin jest dla wiernego wzorem do naśladowania, ponieważ w jego postawie i czynach uwidacznia się nauka Jezusa Chrystusa. Jest też wzorem miłosierdzia względem bliźniego. Jego czyny stały się w pewnym sensie hasłem wywoławczym dla wielkich poczynań charytatywnych Kościoła: Marcin dzielący się swym płaszczem i Chrystus ukazujący się św. Marcinowi przypominały wszystkim chrześcijanom o obowiązku niesienia pomocy potrzebującemu” (s. 5). Święty jest patronem biedaków czy żebraków oraz wielu zawodów, wśród których można wymienić wojskowych, krawców, kuśnierzy, kowali, garbarzy i rymarzy, bednarzy, rusznikarzy, tkaczy (s. 5). Dzień wspomnienia liturgicznego Marcina z Tours obchodzony jest w dniu 11 listopada.

W 2022 r. opublikowano monografię wieloautorską pt. *Święty Marcin z Tours w wierze, pobożności, teologii i sztuce – dawniej i dziś. Perspektywa uniwersalna i regionalna*, która stanowi ciekawą pozycję z obszaru literatury hagiograficznej obejmującej swym zakresem historię, muzykę, sztukę, teologię, kult i pobożność. Postać św. Marcina ujęto z różnych perspektyw: globalnej, regionalnej oraz historycznej i literackiej. Książka stanowi jeden z efektów dyskusji interdyscyplinarnej, obejmującej tematykę dotyczącą świętych, od wielu lat prowadzonej w cyklicznych Warmińskich Seminariach Hagiologicznych na Wydziale Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. Książka składa się ze wstępu oraz z czternastu rozdziałów zebranych w trzech częściach: 1. Patrocinia Świętego Marcina z Tours, 2. Święty Marcin z Tours w muzyce i sztuce oraz 3. Święty Marcin z Tours w pobożności i teologii.

Pierwsza część książki obejmuje dwa rozdziały. *Patrocinia św. Marcina w Diecezji (Archidiecezji) Warmińskiej* – autorstwa ks. prof. Andrzeja Kopiczki (s. 9–20). Tekst omawia patrocinia na terenie diecezji warmińskiej, w miejscowościach Ełdyty Wielkie, Tolkowiec i Jesionowice. Następny rozdział dotyczy tematyki *Kościółów pod wezwaniem świętego Marcina w Polsce* – autorstwa Marii Piechockiej-Kłos (s. 21–34). Autorka opisuje kościoły pw. Świętego lokowane w Polsce. Pierwsze wzmianki o kulcie Świętego datuje się na 1006 r. (s. 24).

W drugiej części są trzy rozdziały. Rozdział autorstwa ks. prof. Sławomira Ropiaka, pod tytułem *Postać świętego Marcina z Tours w wybranych polskojęzycznych pieśniach i śpiewach liturgicznych* (s. 37–52), stanowi ciekawe wprowadzenie do tematyki muzykologicznej. Autor omawia postać Świętego w wybranych polskojęzycznych pieśniach i śpiewach liturgicznych. Rozdział autorstwa ks. Piotra Towarka przedstawia *Św. Marcina z Tours w średniowiecznych propriach mszalnych. Zarys problematyki* (s. 53–74). Autor omawia wielkie formy muzyczne dedykowane św. Marcinowi z Tours, zwłaszcza kompozycje monodyczne, sekwencje i wielogłosowe motety: Brassart, Rouillet, Fresneau, de Grudencz czy de Machaut (s. 62–71). Rozdział trzeci tej części, autorstwa s. Janiny Bosko, dotyczy *Ikonoografii św. Marcina w sztuce sakralnej w Archidiecezji Warmińskiej* (s. 75–81). Autorka prezentuje czytelnikowi dzieła sztuki sakralnej, które ulokowane są w Kościołach na terenie archidiecezji warmińskiej.

Ostatnia część książki obejmuje tematykę pobożności i teologii. Składa się z dziewięciu rozdziałów. Rozpoczyna ją tekst o. prof. Wiesława Blocka, opisujący *Świętego Marcina z Tours we franciszkańskiej literaturze XIII wieku* (s. 85–108). Autor przedstawia recepcję figury św. Marcina z Tours „na terenie franciszkańskiej literatury hagiograficznej XIII wieku, głównie w dziele brata Tomasza z Celano zwanym *Memoriale*” (s. 85). Łukasz Golec podjął temat *Św. Marcina z Tours w Liturgii Mszałnej – treści teologiczne Formularza Mszałnego o św. Marcinie w wydaniach Mszału Rzymskiego z 1962 i 2002* (s. 109–120). Autor analizuje treści składające się na formularz mszalny o świętym Marcinie z Tours (s. 109). Ks. prof. Zdzisław Kupisiński przybliży czytelnikowi temat *Św. Marcina z Tours w obrzędowości i religijności ludowej na przykładach wybranych regionów w Polsce* (s. 121–135). Rozdział przedstawia Świętego w obrzędowości i religijności ludowej, m.in. na terenie Kaszub. Z tym Świętym powiązано wiele zwyczajów i obrzędów, które do dziś są praktykowane w społecznościach lokalnych. Dziewiąty rozdział autorstwa prof. Katarzyny Parzych-Blakiewicz i prof. Małgorzaty Laskowskiej, pt. *Kult czy przedstawienie? Hagiologiczna interpretacja danych internetowych dotyczących św. Marcina z Tours* (s. 137–150), ukazuje specyfikę oceny treści hagiologicznych prezentowanych na stronach internetowych, co może mieć znaczenie w procedurze udzielania imprimatur stronom internetowym. W kolejnym rozdziale, Marta Kowalczyk podjęła się przedstawienia tematu *Św. Marcina w doświadczeniach mistycznych średniowiecznych świętych – Mechtyldy z Magdeburga, Gertrudy Wielkiej i bł. Doroty z Mątów* (s. 151–161). Autorka wykazała, że „kontemplacja tej samej postaci i rozważanie jej działań w odniesieniu do każdej z mistyczek pomogła odnaleźć każdej z nich inne, indywidualne, dotyczące jej samej cechy, braki, nastawienia, postawy do wewnętrznego przepracowania lub po-

prawy” (s. 151). Kolejny rozdział autorstwa Ewy Czaplickiej, pt. *Św. Marcin wzorem dla współczesnego żołnierza* (s. 163–177), przedstawia etos rycerski w osobie Marcina z Tours – z akcentem położonym na troskę o dobro Kościoła i potrzeby innych – jako wzór dobrego żołnierza i kapelana. Rozdział autorstwa Eweliny M. Mączki przedstawia *Postać św. Marcina na przykładzie przysłów polskich jako małej formy literackiej* (s. 179–191). Przysłowia są wyjątkowym rodzajem tekstu kultury, który nieustannie funkcjonuje w komunikacji. Przysłowia związane ze św. Marcinem stanowią ciekawe i bogate spektrum doświadczeń opartych na życiu i kulturze ludowej. Rozdział autorstwa Sylwii Mikołajczak, dotyczący *Świętego Marcina jako patrona miasta Kętrzyn* (s. 193–203), obrazuje żywą pamięć o tym Świętym. W tekście przedstawiono procedurę ustanowienia św. Marcina patronem miasta oraz motywy, które wpłynęły na wybór tego Świętego. Ks. prof. Tomasz Nawracała, rozdziałem pt. *Poznański święty Marcin: od przeszłości ku nowoczesności* zamyka tę część (s. 205–217). Autor ukazuje w ciekawy sposób połączenie przeszłości z terażniejszością w tradycji obejmującej pamięć o św. Marcinie, zachowaną w zwyczajach kulturowych w Poznaniu.

Należy podkreślić, że zaprezentowana książka stanowi wieloautorskie, monograficzne opracowanie tematu. Rozdziały zaopatrzone w bibliografię oraz polskojęzyczną i anglojęzyczną wersję streszczenia i słów kluczowych. Autorzy reprezentujący różne dyscypliny naukowe (teologia, muzykologia, sztuka, etnografia) podjęli się ukazania postaci św. Marcina w różnych aspektach, przy czym pozostawili temat otwartym, dając motyw do dalszych badań. Dobór literatury i źródeł jest bogaty i odpowiedni do podjętej problematyki. Wnioski stawiane przez autorów są poprawne i znajdują uzasadnienie w treści i wynikach zawartych w pracach. Podsumowując, publikację cechuje dobry warsztat naukowy oraz źródłowość. Książka stanowi wkład w obszar badań teologicznych, wskazując na tematykę dotyczącą św. Marcina jako istotną w obszarze badań wykraczających poza patrystyczny zakres źródłowy. Należy ją potraktować jako przyczynek do dalszych badań, mających na uwadze aspekt innowacyjności.

Ewelina M. Mączka

[ORCID: 0000-0001-9574-443X]

VII Międzynarodowe Sympozjum Familiologiczne pt. „Rodzina – Religia – Duchowość. Integracja badań familiologicznych z teologicznymi”, 2 czerwca 2023 r.

W dniu 2 czerwca 2023 r. na Wydziale Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie odbyło się VII Międzynarodowe Sympozjum Familiologiczne pt. „Rodzina – Religia – Duchowość. Integracja badań familiologicznych z teologicznymi”. Organizatorem międzynarodowej konferencji, wzorem poprzednich lat, była Katedra Teologii Fundamentalnej, Dogmatycznej i Nauk Biblijnych Wydziału Teologii UWM w Olsztynie, zaś współorganizatorami wydarzenia było Wyższe Seminarium Duchowne Diecezji Elbląskiej, Studenckie Koło Naukowe Pomesania oraz Polskie Towarzystwo Teologiczne – Oddział w Elblągu. Sympozjum naukowe zrealizowano hybrydowo, częściowo stacjonarnie w siedzibie Wyższego Seminarium Duchownego w Elblągu, częściowo online na platformie Google Meet.

Celem konferencji była refleksja nad znaczeniem rodziny w odniesieniu do religijności i duchowości we współczesnym świecie. Do udziału w konferencji zaproszono grono badaczy i praktyków zainteresowanych przedstawionym tematem, a szczególnie pedagogów, filozofów, teologów, socjologów, etnologów i politologów. Zaproponowana przez organizatorów problematyka spotkała się z żywym zainteresowaniem w środowisku akademickim. W dyskursie wzięło udział 16 prelegentów z 10 ośrodków naukowych z Polski i z zagranicy. Na naukowy całokształt konferencji składały się obrady w czterech sekcjach, podzielonych na panele tematyczne. Obrady były prowadzone w języku angielski i polskim.

Konferencję rozpoczął bp Jacek Jezierski, biskup diecezji elbląskiej, wygłaszając krótkie wprowadzenie dotyczące problematyki podjętej na sympozjum. Podkreślił, że rodzina jest istotną strukturą życia społecznego mocno zakorzenioną w dziejach. Następnie dodał, że właśnie judaizm i chrześcijaństwo odkrywają religijne znaczenie rodziny, jej naturę, istotę, posłannictwo oraz zadania, zaś rodzina posiada własną misję w dziejach zbawienia, w projekcie Boga wobec świata, ale również wobec społeczności ludzkiej. Jednak współcześnie w wielu środowiskach rodzina przeżywa kryzys i nie zawsze jest w stanie podjąć się pełnej realizacji swoich podstawowych zadań.

Podczas pierwszego panelu, którego moderatorem była dr hab. Katarzyna Parzych-Blakiewicz, prof. UWM, audytorium wysłuchało trzech prelekcji. Prof. dr hab. Piotr Kopiec (Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Lublin, Polska) ukazał *Małżeństwo i rodzinę w społeczeństwie konsumpcyjnym (Marriage and family in a consumer society)*. Prelegent zauważył, że nader często daje się zauważyć zastępowanie systemu wartości przedmiotami lub warto-

ściami użytkowymi. Następnie prof. Sonja Meiting Huang (Fu Jen Catholic University, Tajwan) wygłosiła referat *The Dilemmas of Contemporary Families in Taiwan (Dylematy współczesnych rodzin na Tajwanie)*. Prelegentka omówiła różne modele rodzin funkcjonujących w Europie i Azji, wskazując na położenie geograficzne i wybór systemu wartości jako czynników kształtujących struktury i więzi rodzinne. Ostatnim prelegentem w pierwszej sesji był o. dr hab. Paweł Sambor (Pontifical University „Antonianum”, Rzym, Włochy), przedstawiając temat *Od Kany Galilejskiej do duchowości małżeńskiej – czyli o duchowości (w) codzienności (From Cana of Galilee to marital spirituality – that is, about spirituality (in) everyday life)*. Autor nakreślił w swoim przedłożeniu kierunek duchowości małżeńskiej w codzienności.

Drugi panel prowadził ks. dr hab. Paweł Rabczyński, prof. UWM. Sesję rozpoczęł o. prof. dr hab. Martín Carbajo-Núñez (Pontifical University „Antonianum”, Rzym, Włochy) przedstawiając temat *The family as a model of Franciscan Spirituality (Rodzina jako wzór duchowości franciszkańskiej)*. Drugim prelegentem był ks. prof. dr hab. Stanisław Suwiński (Uniwersytet im. Mikołaja Kopernika, Toruń, Polska), który swój referat poświęcił zagadnieniu *Duchowości Ruchu Focolari. Propozycja dla współczesnej rodziny (Spirituality of the Focolari Movement. A proposal for the modern family)*. Zdaniem prelegenta, duchowość Ruchu Focolari może być wsparciem dla współczesnej rodziny, która chce połączyć wychowanie religijne z przygotowaniem do życia w społeczeństwie. Ostatnim prelegentem drugiej sesji był ks. prof. dr hab. Janusz Bujak (Uniwersytet Szczeciński, Szczecin, Polska), który wygłosił referat pt. *Elementy familiologiczne w duchowości Ruchu Rodzin Szentsztackich (Familiological elements in the spirituality of the Schoenstatt Families Movement)*. Prelegent wykazał, że duchowość Ruchu Rodzin Szentsztackich ma elementy familiologiczne. Ma ona na celu połączyć wiarę z życiem codziennym, w szczególności poprzez głęboką miłość do Maryi, zaś wspólnoty należące do Ruchu stanowią duchową rodzinę Rodzin.

Moderatorem kolejnej sesji był ks. dr hab. Marek Karczewski, prof. UWM. Jako pierwszy, swój referat w tym panelu wygłosił o. prof. Bernard Łukasz Sawicki OSB (Pontifical Athenaeum Sant’Anselmo, Rzym, Włochy). Autor poświęcił swoje przedłożenie zagadnieniu *Pojęcia ‘atmosfera’ jako perspektywy duchowego otwarcia współczesnej rodziny (The concept of ‘atmosphere’ as a perspective on the spiritual opening of the modern family)*. Prelegent wyjaśnił słuchaczom zastosowanie filozoficznego pojęcia atmosfery do pastoralnie rozumianej duchowości. Natomiast prof. Ivan Platovnjak SJ (University of Ljubljana, Faculty of Theology, Slovenia) w przedłożeniu pt. *The Importance of Marriage Groups and Retreats in the Pastoral Care of Marriage (Znaczenie grup małżeńskich i rekolekcji w duszpasterstwie małżeństw)*, omówił znaczenie – dla

rozwoju więzi małżeńskich i wspólnoty eklezjalnej – tworzenia się grup małżeńskich oraz organizowania rekolekcji w ramach duszpasterstwa małżeństw. Sesję zakończyło wystąpienie o. prof. dr. hab. Ryszarda Hajduka CSsR (Wydział Teologii UWM, Olsztyn, Polska) oraz Carlosa Leano (San Damaso Ecclesiastical University, Madrid, Spain), którzy dopełnili problematykę wcześniejszych wystąpień referatem pt. *Elements of Indigenous spirituality in the life of Andean families (Elementos de la espiritualidad indígena en la vida de las familias andinas / Elementy duchowości indiańskiej w życiu rodzin andyjskich)*, w którym dali przyczynek do dalszych poszukiwań teologicznych, zmierzających do odpowiedzi na pytanie o to, czy tradycje i wierzenia andyjskie są spójne z wiarą chrześcijańską.

Dr hab. Aleksandra Nalewaj była moderatorem czwartego i ostatniego panelu, który rozpoczął się od wystąpienia Marii Eleny Garcii Jiménez (Pontifical John Paul II for Studies on Marriage and Family, Mexico) na temat *What are the dilemmas of a present-day family? Central American context (Jakie są dylematy współczesnej rodziny? Kontekst środkowoamerykański)*. Prelegentka opowiedziała o swoich doświadczeniach w pracy terapeutycznej z rodzinami, które mają problemy natury socjalnej. Problematykę współczesnych rodzin na gruncie polskim w świetle trwającego obecnie synodu o synodalności Kościoła podjęła kolejna prelegentka. Dr hab. Katarzyna Parzych-Blakiewicz, prof. UWM (Wydział Teologii UWM, Olsztyn, Polska) swoje spostrzeżenia zawarła w przedłożeniu *Dylematy współczesnych rodzin w Polsce w świetle synodu o synodalności Kościoła (Dilemmas of contemporary families in Poland in the light of the synod on the synodality of the Church)*. Z kolei ks. dr hab. Paweł Rabczyński, prof. UWM (Wydział Teologii UWM, Olsztyn, Polska) w swoim wystąpieniu pt. *Odpowiedź rodziny chrześcijańskiej na zagrożenia kultury tymczasowości (The response of the Christian family to the threats of the culture of the temporary)*, odpowiedział w jaki sposób współczesna rodzina chrześcijańska powinna reagować na współczesne przemiany kulturowe. Następnie ks. dr hab. Marek Karczewski, prof. UWM (Wydział Teologii UWM, Olsztyn, Polska) w swoim przedłożeniu przybliżył *Biblijne źródła chrześcijańskiej duchowości małżeńskiej (Biblical Sources of Christian Marriage Spirituality)*. Dr Ewelina M. Mączka (Wydział Teologii UWM, Olsztyn, Polska) wygłosiła prelekcję na temat: *Buddyzm a życie małżeńskie i rodzinne (Buddhism and marriage and family life)*. Prelegentka zauważyła, że klasyczne teksty buddyjskie nie zawierają szczegółowych wskazówek na temat małżeństwa jako instytucji, ale wskazują wiele nauk dotyczących miłości, współczucia i międzyludzkich relacji. Omówiła także kwestie związane z narzeczeństwem, weselem i małżeństwem oraz przybliżyła aspekty moralności buddyjskiej związanej z seksualnością. Ks. dr hab. Marek Żmudziński, prof. UWM – dziekan Wydziału Teologii UWM

w Olsztynie (Wydział Teologii UWM, Olsztyn, Polska), swoje wystąpienie poświęcił *Apologijnemu wymiarowi religijnych celebracji w rodzinie* (*The apologetic dimension of religious celebrations in the family*). Jako ostatnia swoje przedłożenie przedstawiła dr Sylwia Mikołajczak (Wydział Teologii UWM, Olsztyn, Polska). W wystąpieniu pt. *Kościół domowy jako tradent Objawienia Bożego* (*The domestic church as a tradent of Divine Revelation*) odpowiedziała na pytanie w jaki sposób rodzina, jako Kościół domowy, ma udział w przekazie Objawienia Bożego oraz podsumowała, że rodzina, w zakresie zadań Kościoła domowego, powinna również uczestniczyć w tym procesie.

VII Międzynarodowe Sympozjum Familiologiczne zakończyło się podsumowującym wystąpieniem dr hab. Katarzyny Parzych-Blakiewicz, prof. UWM, która zauważyła, że wygłoszone prelekcje i dyskusje prowadzone podczas konferencji wskazały na szeroki zakres tematyki teologicznej, powiązany z kwestią familiologiczną. Duchowość, jako przejaw żywotności ludzkiej duszy, stanowi istotny obszar ludzkiego doświadczenia. Wymaga odpowiedniego ukieunkowania, gdyż bez niego rodziny nie dają sobie rady z realizacją potrzeb duchowych dzieci i rodziców, a także ze stabilizacją relacji wewnątrzrodzinnych.

Ewelina M. Mączka

[ORCID: 0000-0001-9574-443X]

Maria Piechocka-Kłos

[ORCID: 0000-0002-5909-5521]

Międzynarodowe XVI Warmińskie Seminarium Hagiologiczne pt. *Święte Mistyczki w wierze, kulcie, teologii i sztuce dawniej i dziś (perspektywa uniwersalna i regionalna)*, Wydział Teologii UWM w Olsztynie, 8 listopada 2023 r.

Na Wydziale Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, w dniu 8 listopada 2023 r., odbyło się XVI Seminarium Hagiologiczne pt. *Święte Mistyczki w wierze, kulcie, teologii i sztuce dawniej i dziś (perspektywa uniwersalna i regionalna)*. Organizatorem Seminarium był zespół wyłoniony spośród pracowników Wydziału Teologii UWM w Olsztynie. Konferencja miała charakter międzynarodowy, a obrady odbywały się w języku: angielskim, włoskim i polskim. Konferencję zrealizowano zdalnie na platformie Google Meet.

Obszar tematyczny konferencji naukowej, odnoszący się do wzajemnych powiązań wybranych zagadnień nauk teologicznych, zgromadził liczne grono teologów, muzykologów, historyków reprezentujących różne środowiska naukowe, społeczne oraz kulturowe. Celem Międzynarodowego XVI Warmińskiego Seminarium Hagiologicznego było przedstawienie świętych kobiet, któ-

re w pamięci historycznej zapisały się jako mistyczki. W naukowym spotkaniu wzięło udział 26 prelegentów z dwunastu jednostek naukowych, z kraju i zagranicy. Obrady odbyły się w sześciu sesjach.

Uroczystego otwarcia XVI Międzynarodowego Seminarium Hagiologicznego dokonał dziekan Wydziału Teologii – ks. dr hab. Marek Żmudziński, prof. UWM oraz dr hab. Katarzyna Parzych-Blakiewicz, prof. UWM, kierownik Katedry Teologii Fundamentalnej, Dogmatycznej i Nauk Biblijnych WT UWM w Olsztynie.

Pierwsza sesja poruszała zagadnienie pluralizmu źródeł w badaniach hagiologicznych nad mistycyzmem (*Pluralism of sources in hagiological research on mysticism*), moderatorem była prof. Katarzyna Parzych-Blakiewicz, a audytorium wysłuchało czterech prelekcji. Prof. Arkadiusz Krasicki CSSp (Uniwersytet w Zadarze, Chorwacja) i prof. Elvis Ražov CSSp (Uniwersytet w Zadarze, Chorwacja) zaprezentowali temat: *Matka Jezusa – mistyczny Znak w Pismach Janowych (The mother of Jesus – a mystical sign in John's Writings)*. Prelegenci przedstawili słuchaczom analizę pojęć „mistyka” i „mistycyzm”, w perspektywie historycznej i teologicznej. Następnie omówili postać Maryi jako mistycznego znaku, przywołując fragmenty Pisma Świętego: Apokalipsy oraz Ewangelii Jana (J 1,1–11; J 2,1–11; J 2,3–5). Dr hab. Aleksandra Nalewaj (Wydział Teologii UWM w Olsztynie, Polska) wygłosiła referat pt. *Obraz Marii z Betanii inspiracją dla mistycyzmu (The image of Mary of Bethany an inspiration for mysticism)*. Maria z Betanii to postać biblijna, siostra Marty i Łazara. Prelegentka przedstawiła Marię jako wzór gorliwej uczennicy Chrystusa. Ks. dr hab. Sławomir Ropiak, prof. UWM (Wydział Teologii UWM w Olsztynie, Polska) zaprezentował temat: *Święte kobiety mistyczki w polskojęzycznych pieśniach liturgicznych według Śpiewnika kościelnego po 2020 roku (Saints mystic women in Polish-language liturgical songs according to the Church Songbook after 2020)*. Prelegent omówił pieśni zadedykowane następującym mistyczkom: św. Brygidzie Szwedzkiej, św. Brygidzie przesławnej, św. Faustynie Marii Kowalskiej; św. Hildegardzie z Bingen; św. Katarzynie Labouré; św. Katarzynie ze Sieny; św. Małgorzacie Marii Alacoque; św. Ritcie z Casci; św. Teresie od Jezusa. W wypowiedzi ks. Profesora wybrzmiało, że miłość wyrażona w pieśniach, była tym, co łączy mistyczki. Ostatnim prelegentem w sesji był ks. dr Piotr Towarek (Wyższe Seminarium Duchowe w Elblągu, Polska), który przedstawił zebranym prelekcje pt. *Kompozycje mszalne i oratoryjne ku czci św. Teresy z Avila (Mass and oratorio compositions in honor of Saint Teresa of Avila)*. Teresa z Avila była poetką, pisarką, mistyczką i doktorem Kościoła. Prelegent omówił wybrane przykłady kompozycji mszalnych: barokowe i współczesne Teresy Wielkiej. Panel zakończył się dyskusją, w której zwrócono uwagę na aktualność omawianych Mistyczek, jako przykładu pamięci o świętych, z którymi wiąże się specjalnej znaki nadprzyrodzoności.

Drugi panel prowadziła dr hab. Aleksandra Nalewaj, a dotyczył on szkoły świętych mistyczek (*In the school' of holy mystics*). Sesję rozpoczęła prof. dr Sonja Meiting Huang (Katolicki Uniwersytet Fu Jen, Taiwan) przedstawiając temat *The Concept of Healing in Scivias, Physica and Causae et Curae by St. Hildegard von Bingen* (*Koncepcja uzdrawiania w Scivias, Physica i Causae et Curae św. Hildegardy von Bingen*). W pierwszej części wystąpienia prelegentka omówiła koncepcję uzdrawiania św. Hildegardy, która włączała się w tzw. medycynę monastyczną. Druga część przybliżyła słuchaczom postać Świętej i jej oddziaływanie na medycynę na Tajwanie. Dr Sylwia Mikołajczak (Wydział Teologii UWM w Olsztynie, Polska) podjęła temat: *Prekursorska wizja kobiety według Hildegardy z Bingen*. Pani Doktor przedstawiła sylwetkę św. Hildegardy z Bingen, jako uczonej, która walczyła o głos kobiet. Święta Mistyczka podkreślała, że kobieta i mężczyzna są sobie równi, ponieważ noszą w sobie *Imago Dei*. Kolejnym prelegentem była prof. Roberta Franchi (Papieski Uniwersytet św. Tomasza z Akwinu „Angelicum” Rzym, Włochy), z tematem: *Św. Makryna: między filozofią chrześcijańską a mistyczną miłością* (*Saint Macrina: between Christian Philosophy and Mystical Love*). W przedłożeniu został zaprezentowany „anielski” ideał miłości zobrazowany w postaci św. Makryny. Ostatnim prelegentem w sesji był o. prof. dr hab. Bazyl Degórski, OSPPE (Papieski Uniwersytet św. Tomasza z Akwinu „Angelicum” Rzym, Włochy), który wygłosił prelekcję na temat *Święta Maria Egipcjanka – prostytutka, pustelnica, mistyczka*. Ojciec Profesor wykazał, że dla współczesnego człowieka Maria Egipska stanowi ciekawą i inspirującą postać. To patronka pokutujących grzeszników, żałujących prostytutek oraz aktorów. Po życiu w grzechu, nawróciła się i prowadziła życie pokutne na pustyni. Jej doświadczenia mistyczne zostały zapamiętane dzięki mnichowi Zozymowi. Panel zakończył się dyskusją i refleksjami, które wskazały na pewien deficyt teologicznej refleksji na temat doświadczeń mistycznych, które były udziałem świętych kobiet od początku dziejów chrześcijaństwa.

Trzeci panel dotyczył włoskiego kontekstu mistyki świętych kobiet (*The Italian context of the mysticism of holy women*), a moderatorem sesji był ks. dr hab. Zdzisław Żywica, prof. UWM (Wydział Teologii UWM w Olsztynie, Olsztyn, Polska). Pierwszym prelegentem w sesji był o. dr hab. Wiesław Block, OFM Cap. (Papieski Uniwersytet „Antoniano” Rzym, Włochy), który wygłosił prelekcję na temat *Szósty rozdział Reguły św. Klary z Asyżu i jego „mistyczne” reminiscencje* (*The Sixth Chapter of the Rule of St. Clare of Assisi and its „mystical” reminiscences / Il sesto capitolo della Regola di S. Chiara d’Assisi e le sue reminiscenze „mistiche”*). Prelegent przybliżył zebrany postać św. Klary z Asyżu. W przedłożeniu nawiązywał do dwóch opisów, mianowicie do szóstego rozdziału Formy życia (zob. Klary VI, 1–2) oraz do Testa-

mentu św. Klary. Ojciec Profesor akcentował w prelekcji znaczenie mistycznych przeżyć Świętej. Następną prelekcję wygłosiła dr Luciana Mirri (Wydział Teologii Emilia-Romangan, Uniwersytet Boloński, Bolonia, Włochy), pt. *Święta Klara z Asyżu: „paschalna” biografia „eucharystycznej” kobiety (Saint Clare of Assisi: „Paschal” biography of a „Eucharist woman” / Una biografia „pasquale” per una „donna eucaristica”: Santa Chiara di Assisi)*. W przedłożeniu Pani Doktor zaakcentowała myśl, że w żywocie św. Klary współczesny człowiek odnajdzie paschalny wymiar życia chrześcijańskiego. Święta, nieustannie, od kilku wieków inspiruje swoją siłą duchową oraz prostotą życia. O. dr Bernard Łukasz Sawicki, OSB (Papieska Akademia „Anselmianum” Rzym, Włochy) z dr Chiarą Tacchinardi (Papieska Akademia „Anselmianum” Rzym, Włochy) przedstawili zebrany temat: *Anna Maria Taigi: la mistica dell’adesione perfetta (Anna Maria Taigi: mistyka doskonałego przylgnięcia / Anna Maria Taigi: the mysticism of perfect clinging)*. Prelegenci przedstawili słuchaczom postać błogosławionej Anny Marii Taigi – tercjarki trynitarnej. W przedłożeniu zaakcentowano znaczenie mistycznego doświadczenia Anny Marii, które pochodziło z poznania Boga. Kolejno omówiono prorocтва Błogosławionej, a także ich znaczenie dla historii Kościoła, jak i polityki europejskiej. Ostatnim prelegentem w sesji był ks. mgr Rafał Rozumowicz (Wydział Teologii Północnych Włoch, Mediolan, Włochy), który wygłosił prelekcję pt. *Mystycyzm, prostota i skuteczność polityczna – sylwetka św. Katarzyny ze Sieny (Mysticism, simplicity and political effectiveness – the profile of Saint Catherine of Siena / Misticismo, semplicità ed efficacia politica: il profilo di Santa Caterina da Siena)*. Prelegent wskazał aktualne aspekty życia i wizji św. Katarzyny ze Sieny. Sesja zakończyła się dyskusją, w której poruszono kwestię modlitwy mistyczek oraz aktualności ich przesłania.

Sesja czwarta konferencji naukowej dotyczyła polskiego kontekstu mistyki świętych kobiet (*The Polish context of the mysticism of holy women*), a panel moderował ks. dr hab. Marek Karczewski, prof. UWM (Wydział Teologii, UWM w Olsztynie). Pierwszy referat w panelu wygłosił ks. prof. dr hab. Marek Chmielewski (Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II w Lublinie, Polska) pt. *Bł. Marcelina Darowska – znamienity przykład mistyki polskiej XIX wieku (Blessed Marcelina Darowska – an outstanding example of Polish mysticism of the 19th century / La beata Marcelina Darowska – un eccezionale esempio del misticismo polacco del XIX secolo)*. Siostrę Marcelinę Darowską współcześnie można uznać za doniosłą postać na tle XIX wiecznych mistyków. Prelegent przybliżył słuchaczom pisma i działania Mistyczki, które wpłynęły na ówczesne społeczeństwo polskie, ukraińskie oraz białoruskie. Następnie s. dr hab. Anna Klich, OSU (Papieski Uniwersytet Jana Pawła II w Krakowie, Polska) wygłosiła prelekcję na temat: *Zjednoczenie z Bogiem źródłem męczeń-*

stwa – bł. Klemensa Staszewska OSU (1890–1943) (*Union with God as a source of martyrdom – Blessed Klemensa Staszewska OSU (1890–1943) / L'unione con Dio fonte del martirio – Beata Klemensa Staszewska OSU (1890–1943)*). Siostra Profesor przedstawiła słuchaczom sylwetkę błogosławionej Klemensy Staszewskiej, która zginęła śmiercią męczeńską w obozie Auschwitz. Prelegentka zarysowała znamiona duchowości Błogosławionej, w oparciu o pozostawione „Notatki duchowe”, które zostały spisane w obozie koncentracyjnym. Trzecie wystąpienie w sesji dotyczyło *Spotkania z Chrystusem na podstawie doświadczeń mistycznych św. Faustyny Kowalskiej* (*An encounter with Christ based on the mystical experiences of Saint Faustina / Un incontro con Cristo basato sulle esperienze mistiche di Santa Faustina*), które wygłosiła dr Ewa Czaplicka (Wydział Teologii UWM w Olsztynie, Polska). Pani Doktor ukazała św. Faustynę Kowalską jako mistyczkę, która dzięki swoim słowom i czynom wpłynęła na ożywienie form kultu Miłosierdzia Bożego. Ostatnim prelegentem w sesji był ks. dr hab. Paweł Rabczyński, prof. UWM (Wydział Teologii UWM w Olsztynie, Polska), który wygłosił przedłożenie pt. *Św. Teresa Benedykta od Krzyża. Od poszukiwania prawdy do znalezienia Krzyża* (*Saint Teresa Benedicta of the Cross. From seeking the truth to finding the Cross / Santa Teresa Benedetta della Croce. Dalla ricerca della verità alla ricerca della Croce*). Ksiądz Profesor przedstawił życiorys Edyty Stein, która zginęła w obozie Auschwitz, a następnie wyjaśnił znaczenie teologiczne jej spuścizny naukowej i duchowej. Sesja zakończyła się inspirującą dyskusją, w której poruszono kwestię pogranicza mistycznego doświadczenia z doświadczeniem duchowym pozamistycznym.

Kolejną sesję moderował ks. dr hab. Paweł Rabczyński, prof. UWM, a temat dotyczył szkoły świętych mistyczek (*The theological aspect of the mysticism of holy women*). Obrady rozpoczęła dr Maria Piechocka-Kłós (Wydział Teologii UWM w Olsztynie, Polska) prezentując temat: *Wizje św. Perpetuy w świetle wczesnochrześcijańskiego tekstu „Męczeństwo Perpetuy i Felicyty”* (*The visions of Saint Perpetua in the light of the early Christian text „The Martyrdom of Perpetua and Felicitas” / Visioni di Santa Perpetua alla luce del testo paleocristiano „Il Martirio di Perpetua e Felicità”*). Pani Doktor zarysowała postać św. Perpetuy z perspektywy historycznej, akcentując znaczenie Świętej dla katolików oraz wyznawców Kościoła prawosławnego, anglikańskiego czy ormiańskiego. Następnie omówiła wizje św. Perpetuy w kontekście mistyki wczesnochrześcijańskiej. Drugą prelekcję w sesji wygłosiła dr Magdalena Świ-talska (Zespół Zakładów Specjalnych Wojewódzkiego Specjalistycznego Szpitala Dziecięcego w Olsztynie, Polska) na temat: *Święta Gemma Galgani – nauczycielka Bożej Miłości* (*Saint Gemma Galgani, Teacher of Divine Love / Santa Gemma Galgani, Maestra del Divino Amore*). Pani Doktor przybliżyła

słuchaczom postać św. Gemmy Galani, która żyła w XIX wieku. W wigilię uroczystości Najświętszego Serca Pana Jezusa, Święta otrzymała dar stygmatów, który zinterpretowano jako dar łaski Pana. Pius XI włączył Świętą do chwały błogosławionych w 1933 roku, a Pius XII dokonał jej kanonizacji w roku 1940. Świadome, milczące przyjęcie cierpienia przez Gemmę stało się podstawą uznania jej za Świętą. Dla współczesnego człowieka, życie i doświadczenie Świętej może symbolizować szkołę Bożej Miłości. Dr Ewelina M. Mączka (Wydział Teologii UWM w Olsztynie, Polska) zaprezentowała prelekcję dotyczącą *Aniołów w wizjach św. Róży z Limy i św. Małgorzaty Marii Alacoque* (*Angels in the visions of St. Rose of Lima and St. Margaret Mary Alacoque / Angeli nelle visioni di S. Rosa da Lima e S. Margherita Maria Alacoque*). Wizje mistyczek stanowią istotne świadectwo dla wiernych Kościoła. Św. Róża z Limy to pierwsza kanonizowana kobieta, która pochodziła z Ameryki Łacińskiej, a kanonizował ją Klemens X. Małgorzata Maria Alacoque została kanonizowana za pontyfikatu Benedykta XV. Wspólnym mianownikiem działalności obu świętych kobiet były wizje aniołów, choć odległe w czasie i doświadczone na różnych kontynentach. Następnie prelegentka naszkicowała profil aniołów i ich roli jaką pełnią w życiu wiernych. Ostatnia prelekcja w sesji dotyczyła tematu *Słuchania Boga, który mówi w doświadczeniu mistyczek kanonizowanych w latach 1978–2022* (*Listening to God speaking in the experience of mystics women canonized in 1978–2022 / Ascoltare Dio che parla nell'esperienza delle donne mistiche canonizzate nel 1978–2022*) i została przedłożona przez dr hab. Katarzynę Parzych-Blakiewicz, prof. UWM (Wydział Teologii UWM w Olsztynie, Polska). Pani Profesor wskazała, że od 1978 do 2022 roku łącznie kanonizowano 243 osoby, z czego: 87 kobiet i 156 mężczyzn. Rzymska dykasteria ds. kanonizacji wylicza, że 13 kobiet było mistyczkami. Do tej grupy zalicza się: Marię Różę Molas, Faustynę Kowalska, Marię de Mattias, Hildegardę z Bingen, Annę Schäffer, Eufrasię od Najświętszego Serca Pana Jezusa, Marię od Jezusa Ukrzyżowanego (Baouardy), Marię Alfonsynę Danil Ghattas, Matkę Teresę z Kalkuty, Elżbietę od Trójcy Przenajświętszej, Hiacyntę Marto, Nazarię Ignację od św. Teresy od Dzieciątka Jezus oraz Małgorzatę Bays. Współczesny człowiek z opisanych doświadczeń mistycznych może nauczyć się jak słuchać Boga oraz jak Bóg mówi do człowieka. Na koniec moderator podsumował sesję i poprowadził dyskusję, która skupiła się na cechach charakterystycznych doświadczenia mistycznego.

Ostatniej sesji przewodniczył ks. dr hab. Marek Żmudziński, prof. UWM (Wydział Teologii UWM w Olsztynie, Polska), a dotyczyła ona bł. Doroty z Małtów – Mistyczki Pomeziańskiej (*Blessed Dorota of Montau – Pomezian Mystic Beata Dorota di Montau – Mistica da Pomezania*). Pierwszy referat w panelu wygłosiła dr hab. Marta Kowalczyk (Wyższe Seminarium Duchowe

w Elblągu, Polska), pt. *Bł. Dorota z Mąków – mistyczka formatu europejskiego w pomeziańskiej katedrze (Blessed Dorothy of Montau – a Europe-renowned mystic in the Pomesanian cathedral / Beata Dorotea di Montau – mistica di fama europea nella cattedrale pomesaniana)*. Prelegentka przybliżyła słuchaczom doświadczenia mistyczne bł. Doroty z Mąków. Omówione zostały następujące aspekty: mistyczne zaślubiny, wizje, widzenia profetyczne oraz stygmaty, które były udziałem Błogosławionej. Kolejną prelekcję przedstawił ks. dr hab. Marek Karczewski, prof. UWM (Wydział Teologii UWM w Olsztynie, Polska) prezentując zebrany temat: *Jan z Kwidzyna jako promotor kultu Mistyczki Pomeziańskiej bł. Doroty z Mąków (John of Kwidzyn as a promoter of the cult of the Pomezian Mystic of Bl. Dorothy of Montau / Giovanni di Kwidzyn come promotore del culto del mistico pomeziano della Beata Dorota di Mountau)*. Badania i postacią bł. Doroty z Mąków trwają od około czterech dekad. Duży wpływ na duchową ścieżkę Błogosławionej miał Jan z Kwidzyna. Ksiądz Profesor przedstawił słuchaczom aktualny stan badań naukowych na temat Jana z Kwidzyna. Przedostatnie wystąpienie należało do diakona Marcina Nieścio-gorskiego (Wyższe Seminarium Duchowe w Elblągu, Polska), a dotyczyło *Kultu bł. Doroty z Mąków na terenie diecezji elbląskiej (The cult of Blessed Dorothy of Montau in the Elbląg diocese / Il culto della beata Dorotea di Montau nella diocesi di Elbląg)*. Prelegent przedstawił zebrany zarys rozwoju kultu błogosławionej Doroty z Mąków, na terenie dawnej diecezji pomeziańskiej oraz przejawy pamięci i kultu Błogosławionej we współczesnej diecezji elbląskiej. Alumn Kacper Nogowski (Wyższe Seminarium Duchowe w Elblągu, Polska) przedstawił zebrany temat: *Zakon Krzyżacki wobec bł. Doroty z Mąków (w. XIV–XVI) (The Teutonic Order towards Blessed Dorothy of Montau (14th–16th century) / L'Ordine Teutonico verso il Beata Dorotea di Montau (XIV–XVI secolo)*. Wykazał, że Dorota z Mąków była ważną postacią dla Zakonu Krzyżackiego, w którym otoczono ją czcią.

Dyskusje tego dnia zakończyły się ciekawymi refleksjami, sygnalizującymi, że tematyka dotycząca Świętych Mistyczek nadal jest aktualna i należy ją nieustannie pogłębiać z różnych perspektyw, zwłaszcza teologii, historii i ekumenizmu. Wyniki badań przedstawione na Międzynarodowym XVI Seminarium Hagiologicznym mają charakter interdyscyplinarny, z uwzględnieniem szerokiego zakresu źródeł, w których są obecne ślady kultu oraz pamięci o Świętych Mistyczkach. Seminarium hagiologiczne organizowane przez Wydział Teologii UWM w Olsztynie cieszą się dużym zainteresowaniem co roku, zarówno w kraju jak i za granicą. Formuła seminarium jest stacjonarna i online, co sprzyja swobodnemu dostępowi do obrad badaczy z różnych części świata i Polski.

Ewelina M. Mączka

[ORCID: 0000-0001-9574-443X]

XVII Warmińskie Seminarium Hagiologiczne pt. *Święta Barbara w wierze, kulcie, teologii i sztuce dawniej i dziś (perspektywa uniwersalna i regionalna)*, Wydział Teologii UWM w Olsztynie, 9 listopada 2023 r.

Na Wydziale Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, w dniu 9 listopada 2023 r. odbyło się XVII Warmińskie Seminarium Hagiologiczne pt. *Święta Barbara w wierze, pobożności, teologii i sztuce – dawniej i dziś (perspektywa uniwersalna i regionalna)*. Organizatorami był zespół utworzony spośród pracowników Katedry Teologii Moralnej i Nauk o Rodzinie oraz Katedry Teologii Fundamentalnej, Dogmatycznej i Moralnej Wydziału Teologii UWM w Olsztynie. Konferencja miała charakter ogólnopolski. Zrealizowano ją w formie hybrydowej: stacjonarnie (Wydział Teologii UWM w Olsztynie, ul. Hozjusza 15) oraz zdalnie na platformie Google Meet.

Celem konferencji była refleksja naukowa dotycząca postaci św. Barbary z Nikomedii. Obszar tematyczny konferencji naukowej, obejmował wzajemne powiązania wybranych kwestii nauk teologicznych, historii, sztuki oraz muzyki. Wydarzenie naukowe zgromadziło grono teologów, muzykologów oraz historyków. W listopadowym spotkaniu naukowym wzięło udział 11 prelegentów z czterech jednostek naukowych. Konferencja została podzielona na dwie sesje plenarne.

Pierwsza sesja skoncentrowała się na postaci św. Barbary w kontekście teologii i muzyki, a jej moderatorem był ks. dr hab. Zdzisław Żywica, prof. UWM. Pierwszą prelekcję wygłosił ks. dr hab. Paweł Rabczyński, prof. UWM (Wydział Teologii, UWM w Olsztynie), który przedstawił zebrany temat: *Teologiczna hermeneutyka męczeństwa*. Podkreślił, iż męczeństwo jest szczególną formą świadectwa – oddaniem życia za wiarę w Jezusa Chrystusa oraz największym znakiem miłości wobec Boga i człowieka. Męczennicy byli pierwszymi świętymi czczonymi w chrześcijaństwie. W powszechnym przekonaniu przelanie krwi za Chrystusa zapewniało im zbawienie zaraz po oddaniu życia. Wczesnochrześcijańska tradycja nazywała męczeństwo chrztem krwi, podkreślając w ten sposób jego zbawcze skutki. Świętych Męczenników proszono o wstawiennictwo u Boga, wierząc, że są najskuteczniejszymi orędownikami. Prelegent zaakcentował, że śmierć poniesiona w imię wierności własnym przekonaniom posiada ogromne znaczenie w procesie kształtowania postaw, wzorców religijnych czy kulturowych. Kolejną prelegentką była dr hab. Katarzyna Parzych-Blakiewicz, prof. UWM (Wydział Teologii, UWM w Olsztynie), która wygłosiła prelekcję pt. *Święta Barbara wśród Czternastu Świętych Wspomożycieli*. Pani Profesor wprowadziła słuchaczy w tematykę Czternastu Świętych Wspomożycieli Kościoła katolickiego, czyli: Akacjusza, Barbarę, Błażeja, Cyriaka, Dionizego, Erazma, Eustacheo, Idziego, Jerzego, Katarzynę

Aleksandryjską, Krzysztofa, Małgorzatę z Antiochii Pizydyjskiej, Pantaleona oraz Wita. Kult tej grupy Świętych zatwierdzono oficjalnie w XV wieku. Prelegentka podkreśliła, że kult św. Barbary był znany od starożytności i jest dalej aktualny. Następnie Pani Profesor omówiła postać św. Barbary jako orędowniczki w następujących sprawach: uleczenie z chorób, wspomóżenie przy śmierci, ochrona przed piorunami i ogniem, wspomóżenie górników, wspomóżenie przy ciężkiej pracy. Ks. dr hab. Marek Karczewski, prof. UWM (Wydział Teologii, UWM w Olsztynie) zaprezentował zebrany temat dotyczący *Kultu św. Barbary w Zakonie Krzyżackim*. Prelekcja była przedstawieniem dotychczas nieopracowanego tematu, który współcześnie nie należy do znanych zagadnień. Kult świętych miał szczególne miejsce w Zakonie Krzyżackim. Prelegent omówił m.in. rozwój i przebieg kultu Świętej w państwie zakonnym. Ksiądz Profesor podkreślił, że Święta należała do grona pruskich świętych. Ks. dr hab. Sławomir Ropiak, prof. UWM (Wydział Teologii, UWM w Olsztynie) przedstawił temat *Święta Barbara, Perła Jezusowa – przykład ewolucji w teologii śpiewanej*. Prelegent podczas wystąpienia zaznaczył, że tekst owej pieśni był już znany w języku polskim na przełomie XVIII i XIX wieku. Jednak współczesna jej wersja jest o połowę krótsza. Pomimo, że została poddana zmianom, to z pieśni nabożnej stała się pieśnią liturgiczną odśpiewywaną podczas Mszy Świętej. W liturgicznym tekście zrezygnowano jednak z motywu o cnocie czystości, pominięto osobę Matki Bożej, nie ukazano Jezusa jako Sędziego, opuszczono pouczenie o piekle, a także zaniechano treści nawiązujących do prawdy o zasługach męczenników skracających uciążliwą oraz długotrwałą pokutę skruszonych grzeszników. Ostatnią prelegentką w tej sesji była dr hab. Zenona Rondonańska, prof. UWM i AM, która przedstawiła temat: *Święta Barbara w pieśniach dawnych i współczesnych*. Kult św. Barbary funkcjonuje w polskim śpiewie religijnym od średniowiecza, jednak dopiero w XVIII wieku wydano drukiem pierwszą pieśń poświęconą świętej „*Za starosty Marcjana, cesarza Maxymiana*”. Z kolei pierwszą pieśnią kościelną dedykowaną świętej Barbarze jest „*Barbaro święta, Perło Jezusowa*”, drugą natomiast – „*Barbaro Święta! Patronko konania*”. Wymienione pieśni mają powszechny charakter oraz stanowią repertuar ogólnopolski. Pomimo, że w XIX wieku powstało dużo więcej pieśni ku jej czci, to żadna z nich nie zyskała powszechności i zostały zapomniane. Sesja zakończyła się dyskusją, podczas której poruszono kwestię aktualności kultu św. Barbary i innych świętych, którzy żyli w dawnych czasach.

Druga sesja Warmińskiego Seminarium Hagiologicznego dotyczyła patroci-
niów, kultu oraz sztuki sakralnej. Sesji przewodniczył ks. dr hab. Paweł Rabczyński, prof. UWM, a pierwszą prelegentką była dr Maria Piechocka-Kłós (Wydział Teologii, UWM w Olsztynie), która przedstawiła temat: *Kościół pod*

wezwaniem św. Barbary w Polsce. W swoim wystąpieniu przywołała blisko sto wybranych świętyń. Prelegentka, z jednej strony przeanalizowała ich rozmieszczenie geograficzne, z drugiej strony przeanalizowała sytuację rozmieszczenia patrociniów w miastach i wsiach. Kolejna prelekcja została wygłoszona przez dr Ewę Czaplicką (Wydział Teologii, UWM w Olsztynie), na temat: *Cerkiew prawosławna pw. św. Barbary w Milejczycach na Podlasiu*. W celu pełniejszego nakreślenia tematu przywołała krótką historię Milejczyc oraz samej cerkwi pw. św. Barbary, która jest jedną z najstarszych sakralnych drewnianych obiektów Podlasia. We wnętrzu tej świątyni została umieszczona bardzo cenna ikona patronki, datowana na XVII wiek. Świątynia stanowi także ważny ośrodek kultu, zaś Milejczyce jak w soczewce łączą kulturę i tradycję wschodniego oraz zachodniego chrześcijaństwa. Na uwagę zasługuje fakt, że cerkiew w 1980 roku została wpisana do rejestru zabytków. To również może potwierdzać, że jako zabytek, nadal jest niezwykle interesującym przedmiotem badań, domagającym się interdyscyplinarnego pogłębienia dotychczasowego stanu wiedzy o tym miejscu i świątyni. Dr Sylwia Mikołajczak (Wydział Teologii, UWM w Olsztynie) zaprezentowała wystąpienie dotyczące *Kultu św. Barbary na Śląsku w tradycji ludowej*. Religijność osób zamieszkujących ten region, ukształtowana przez wieki, jest bardzo silnie związana ze Świętą Barbarą, jako wyjątkową towarzyszką życia szczególnie górników i ich rodzin. Kult Świętej towarzyszył ludziom w pracy – wierzono bowiem, że zwracający się do niej doznają opieki w chwili zagrożenia, ale także w życiu codziennym. Prośby o jej wstawiennictwo dostrzega się w formułach pożegnań i powitań ojca udającego się do kopalni i powracającego z pracy, w wizerunkach świętej w domach, medalikach, a nawet tatuażach. Ponadto przejawem kultu św. Barbary w tradycji ludowej Śląska były przysłowia związane ze Świętą i jej dniem patronalnym – 4 grudnia. Dr Ewelina M. Mączka (Wydział Teologii, UWM w Olsztynie) wygłosiła prelekcję dotyczącą *Reinterpretacji postaci św. Barbary w kultach afrochrześcijańskich*. Prelegentka wprowadziła słuchaczy w tematykę religii afrochrześcijańskich, na przykładzie santerii i hoodoo. Santeria to istotny element kubańskiej tożsamości. Jest to kult przejawiający elementy synkretyzmu religijnego. W santerii św. Barbarę łączy się z oriszem Szango. Hoodoo to system magiczno-religijny funkcjonujący w Stanach Zjednoczonych, który zawiera elementy synkretyczne zaczerpnięte m.in. z katolicyzmu, vodou, rdzennych wierzeń, kabały i innych. Święta Barbara w hoodoo uznawana jest za patronkę odwagi, to postać znana i ceniona. Przedostatnią prelekcję wygłosiła mgr lic. Iwona Zyskowska (Wydział Teologii UMK w Toruniu) pt. *Życie współczesnej kobiety w świetle duchowości św. Barbary*. W prelekcji został przedstawiony obraz współczesnej kobiety, przyrównany do św. Barbary. Barbara przekracza granice wytyczone przez ojca i przyjmuje chrzest. Ugruntowana w wiedzy, poszerza

swoje horyzonty, dąży do życia w miłości Chrystusa i Jego nauce. Ograniczenia logistyczne, utrudniające publiczne wyznawanie wiary (Barbara została zamknięta przez ojca w wieży) nie przeszkadzają Świętej w rozwoju duchowym. Współczesna kobieta staje wobec trudów, które upodabniają ją do św. Barbary. Są to propozycje różnych dróg życia, zmuszających do wyboru między wiarą a konsumpcjonizmem. Współczesne chrześcijańskie kobiety stoją przed dylematem fundamentalnego wyboru, który trudno rozwikłać – podobnie jak św. Barbarze uwolnić się z zamknięcia w wieży. Święta pokazuje drogowskazy ludziom swoich czasów, jak również współczesnemu pokoleniu. Ostatnią prelekcję wygłosił diakon Aleksander Halecki (Wyższe Seminarium Duchowe w Elblągu), nt. *św. Barbary w twórczości Józefa Mehoffera (1986–1946)*. Józef Mehoffer był krakowskim artystą, malarzem, witrażystą, reprezentującym sztukę Młodej Polski. W swoich dziełach używał atrybutów świętych, przekazując odbiorcom wiele znaczeń o charakterze uniwersalnym, religijnym oraz patriotycznym. Prelegent zaprezentował i omówił witraż, na którym jest wizerunek św. Barbary, pt. *Męczennice*, znajdujący się w oknie Męczenników Katedry św. Mikołaja we Fryburgu Szwajcarskim.

W konkluzjach stwierdzono, że Święta Barbara prezentuje bogatą historię, która stanowi inspirację, zarówno dla wiernych, jak i dla badaczy. Życie św. Barbary, jej odwaga w obliczu prześladowań, a także męczeńska śmierć jest godna podziwu. Jej rozwijający się kult na przestrzeni wieków, ubogaca wiele tradycji, modlitw i celebracji. Kaplice i kościoły pod wezwaniem św. Barbary stanowią ważne miejsca kultu, a jej historia jest również obecna w sztuce i literaturze. Analizując historię i kult św. Barbary możemy zobaczyć, że postać ta, pomimo, że żyła wiele wieków temu, nadal wywiera wpływ na wiarę i życie wielu ludzi na całym świecie. Przykład jej wierności wobec wartości chrześcijańskich jest inspiracją dla wszystkich, którzy spotykają się z trudnościami, zarówno w sferze duchowej, jak i zawodowej. Dyskusje tego dnia zakończyły się ciekawymi refleksjami, sygnalizującymi, że tematyka św. Barbary jest wciąż aktualna i należy ją nieustannie pogłębiać.

Ewelina M. Mączka

[ORCID: 0000-0001-9574-443X]

Sylwia Mikołajczak

[ORCID: 0000-0003-3566-9153]

